

The Sanctity of Fire in the Folk Culture of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad: A Study Based on Local Poetry

Mohammad Hossein Nikdar Asl^{*1}, Seyed Kazem Fazel²

Abstract

The connection between fire √ a sacred and celestial element √ and the nomadic lifestyle of the Lur people reflects its mythic importance and symbolic sanctity. From ancient times to the present, fire has occupied a central place in the local literature and folk traditions of this region. The constant burning of fire, its generative and healing properties, and its recurring representation in key cultural motifs such as *tash* (fire), *tong* (tongs), *chaleh* (pit), *himeh* (fuelwood), *bolazeh* (flame), *chereng* (spark), and *angesht* (ember), as seen in local poetry, literary gatherings, and book titles, all testify to the reverence afforded to fire among the people of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad. Through examining the sanctity of fire in ancient beliefs and its continuity in contemporary folk traditions among the Lurs, the authors argue that

Date received: 02/08/2025

Date Review: 16/10/2025

Date accepted: 21/10/2025

Date published: 21/03/2026

* Corresponding Author's E-mail:
mnikdarasl@yu.ac.ir

1. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Yasouj University, Yasouj, Iran

mnikdarasl@yu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-2566-0542>

2. PhD Candidate in Persian Language and Literature, Yasouj University, Yasouj, Iran

<https://orcid.org/0009-0005-1707-9442>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

this reverence has endured as a long-standing cultural belief. In the Lur worldview, fire transcends its material utility, serving instead as a symbol of faith, vitality, unity, compassion, sincerity, and intimacy. This study employs a content analysis approach based on both fieldwork and library research. It should be noted that certain parts of the text lack direct citations because some of the materials stem from the authors' field observations and oral poetry that has not been formally documented. Nevertheless, these materials are widely present in the spoken language, oral literature, and musical traditions of the Lur people.

Keywords: Folk culture; Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad; local poetry; sacred beliefs; fire.

Research Background

The sanctity of fire and its associated rituals within everyday oral culture analyzed through local poetry and field interviews has not been systematically studied before. However, the role of fire in ancient Iran and the tradition of the *fire-house* among the southern nomadic tribes have been discussed in previous research. Ghaemmaghami and colleagues (2009), in their article "*The Function of Fire in Iranian Mythology*," explored the mythological foundation of fire in ancient Iranian religious texts, addressing its dual spiritual (*menog*) and material (*getig*) aspects, as well as the various types and functions of fire. Similarly, Siahpour (2016), in "*The Fire-House in the Culture of Southern Nomads*," concluded that fire and its sanctity permeated all dimensions of nomadic life among the southern tribes of Iran.

Research objectives

By examining the sanctity of fire in ancient beliefs and its connection with folk traditions among the Lur people, the authors argue that

reverence for fire and its associated symbols has endured as an ancient and deeply rooted belief within the Lur cultural ecosystem. Fire, beyond its practical function, serves as a symbol of faith, vitality, unity, empathy, sincerity, and intimacy. This study explores the significance and sacredness of fire in folk beliefs and oral literature, with a particular focus on local songs. It seeks to address the following questions: Why does fire continue to hold a sacred position in nomadic culture and ecology? What folk beliefs among the people of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad reflect the sanctity of fire? And how is fire related to other recurring motifs in nomadic culture?

Main discussion

In the *Avesta*, the term *fire* appears as *atar*, *atarsh*, and *ater*; in Old Persian as *Atar*; and in Middle Persian as *Atur* (Afifi, 1995, p. 404). Although its etymology in Zoroastrianism remains uncertain, Zoroastrian religious texts refer to it as *atash* or *ataxsh*, while Manichaean and inscriptional sources use *azur*, *atur*, and *ador* (MacKenzie, 1994, p. 176). One of fire's symbolic attributes is its purifying and cleansing power. In ancient belief, purification was achieved by passing objects through fire √ what survived was deemed pure and sacred (Amoozgar, 1995, p. 29). Among the people of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, fire remains a focal point of family and cultural life. The responsibility of keeping the household fire (*atash-khaneh*) burning √ traditionally entrusted to the parents √ symbolizes vitality and continuity. This belief is captured in the local saying *honeyeh bi tash o dey* (fa house without fire and smoke≈), signifying lifelessness and stagnation (Codes 5 and 6). In this cultural context, fire serves as the heart of the household, gathering family members and sustaining the warmth and spirit of life. According to local folk beliefs, fire descended from the heavens to the sacred fire temple (*atashkadeh*), then to household hearths and guesthouses. It is

venerated because the guest is beloved of God, making fire both a divine and social symbol of hospitality.

Conclusion

For the people of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, fire along with other essentials of nomadic life has preserved both its practical and sacred value. Beyond its mythological and spiritual dimensions, fire represents vitality, purity, and divine blessing. Customs such as swearing by the household hearth, avoiding pouring water on fire, refraining from discarding ashes at night, sprinkling salt onto flames, and attributing healing or generative powers to fire all reflect its elevated place in Lur culture. Furthermore, the recurrence of terms such as *tash*, *khorong*, *chereng*, *bolazeh*, and *angesht* in local poetry, as well as the naming of places, literary gatherings, and books after fire and its associated concepts, provide clear evidence of the profound reverence for this celestial element in the collective consciousness of the Lur people.

References

- Afifi, R. (1995). *Myths and Iranian culture in Pahlavi texts*. Toos.
- Amoozgar, J. (1995). *Mythological history of Iran*. SAMT.
- MacKenzie, D. N. (1994). *A concise Pahlavi dictionary (translated into Farsi by Mahshid Mirfakhraei)*. Institute for Humanities Research.
- Siahpour, K. (2016). *Fire and the culture of Southern tribes of Iran*. *Iranology Studies*, 2, 61–75.

Interviews

Daneshi, H, 75 years old, Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, Charam County, Darreh Akhund Village. Code 5.

فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۴، شماره ۶۷، بهار ۱۴۰۵

مقاله پژوهشی

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه مردم کهگیلویه

و بویراحمد با تکیه بر سروده‌های محلی

محمدحسین نیکدار اصل^۱، سید کاظم فاضل^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

چکیده

پیوند آتش، عنصر مقدس و آسمانی با بن‌مایه‌های زیستی عشایری قوم لر، نشانه قداست و اهمیت اسطوره‌ای آن بوده و از دیرباز تا به امروز در ادبیات محلی و فرهنگ عامیانه مردم، همیشه مورد توجه ویژه بوده است. روشن بودن همیشگی آتش و خاموش نبودن و همچنین ویژگی‌های زیبایی و درمانی آن در فرهنگ عامیانه مردمان این دیار و مضامین پرکاربردی، همچون، تش (tash)، تُنگ (tong)، چاله (chaleh)، هیمه (himah)، بلازه (bolazeh)، چرنگ (chereng) و انگشت (angesht) در سروده‌های محلی شاعران و نام‌گذاری محافل ادبی و عنوان کتاب‌های محلی، نمود آشکار تقدس و اهمیت آتش در فرهنگ مردم استان

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران (نویسنده مسئول)

* mnikdarasl@yu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-2566-0542>

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

<https://orcid.org/0009-0005-1707-9442>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

کهگیلویه و بویراحمد است. نگارندگان با واکاوی قداست آتش در باور گذشتگان و پیوند آن با باورهای عامیانه نزد قوم لر بر این باورند که قداست آتش و ملازمات آن در زیست‌بوم محلی قوم لر به‌عنوان یک باور دیرین، همچنان تداوم دارد و آتش فراتر از یک ابزار، نمادی از زندگی، وحدت، همدلی، صفا و صمیمیت است. پژوهش حاضر بر پایه مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای به روش تحلیل محتوا انجام گرفته است. البته ذکر این نکته ضرورت دارد که در بخش‌هایی از متن، منبعی برای محتوای ارائه‌شده، بیان نشده است، زیرا برخی از مطالب مقاله، حاصل پژوهش‌های میدانی و سروده‌های محلی شاعران است که در جستار حاضر به کار گرفته شده و به صورت کتبی مدون نشده‌اند، اما در فرهنگ گفتاری روزمره، ادبیات شفاهی و موسیقی شنیداری قوم لر کاربرد زیادی دارند.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ عامه، مردم کهگیلویه و بویراحمد، سروده‌های محلی، باورهای مقدس، آتش.

۱. مقدمه

در سالیان جدید دقت و توجه به فرهنگ عامه در استان کهگیلویه و بویراحمد زیاده‌تر شده است. شاید یکی از دلایل آن وجود تنوع و زیبایی خاصی است که فرهنگ‌های بومی در خود نهفته دارند، این رویکرد جدید به فرهنگ عامه در این استان، رونق و رواج چشمگیری به خود گرفته است (افرازی، ۱۳۹۱، ص. ۳۴). پایه ذهنی عام، داستان‌ها و حکایات بومی است که نمودی از مظاهر اعتقادی آنان است. این داستان‌ها و چندباره‌گویی‌ها در زمستان و شب در گرد آتش توسط پیرزنان و پیرمردان گفته می‌شود (احمدی، ۱۳۶۱، ص. ۷۶). مردم این استان، فرهنگ غنی و متنوعی دارند که در تاریخ، جغرافیا و سبک زندگی عشایری آنان ریشه دارد. این فرهنگ در جنبه‌های

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

مختلفی از جمله آداب و رسوم، هنر، موسیقی، خوراک و پوشاک، اعتقادات و حتی روشن کردن آتش، نمود پیدا می‌کند. در حال حاضر اگرچه روند شهرنشینی و تغییر سبک زندگی، سبب کاهش جمعیت عشایری در برخی مناطق شده است، اما هنوز هم بخش قابل توجهی از مردم به شیوه سنتی و نیمه سنتی زندگی می‌کنند و این فرهنگ غنی را زنده نگه داشته‌اند. با توجه به نیاز روزمره به آتش و باورهای مقدس سنتی نسبت به آن، همچنان آتش جز جدانشدنی زندگی آنان است. آتش اغلب در مرکز سیاه‌چادر یا محل تجمع عشایر قرار داشت و مرکز ثقل زندگی اجتماعی آن‌ها بوده است (لمعه، ۱۳۵۳، ص. ۳۳). دورهم جمع شدن، فرصتی برای تبادل اخبار، داستان‌سرایی و تقویت پیوندهای خانوادگی و اجتماعی بوده است. فروزش و سوزش آتش در زادبوم عشایری، مقدس و در دورهمی‌های ایلی، نوعی کانون وحدت بود و به همین دلیل، نشست و خاست‌های خانوادگی باصفا و صمیمیت خاصی همراه بود و آن را معنا می‌بخشید. پهن‌دشت افتاده در پای کوه‌ها، آتش فروزان را در میان سیاه‌چادرهای عشایری در شب‌های بهاری و مهتابی رونق می‌دهد. آتش فروزنده، گُرگُرکنان (gor) و نالنده، سیاهی شب را روشنی می‌بخشد. مردان کهن سال ایل و جوانان ورزیده کوه و دشت، در کنار بانوان سخت‌کوش در گرداگرد آتش، گرمای آتش را جانی دوباره می‌بخشیدند و تا پاسی از شب در گرمی آتش، گرمی دل‌ها و شیرینی قصه‌ها بیدار بودند و این همه از وجود آتش بود که محور وحدت بود، نور می‌داد و گرمی می‌بخشید. همچنین دل‌ها را با قصه‌ها و داستان‌ها سرگرم می‌کرد. آتش معیار و محک مردان ایل بود و هر چه آتش فروزنده‌تر و روشن‌تر، قصه‌های دور آتشی طولانی‌تر بود. گرمی و روشنایی آتش، ذهن کهن‌سرایان متل‌گو و افسانه‌گو را گرم‌تر می‌کرد و در آن دشت پهن شب، راوی قصه‌های کهن و شیرین بودند. قصه‌هایی که ماندگاری آن‌ها به

برکت گرمای وحدت بخش آتش بود و هرآنگاه که آتش خاموش می شد، هلهله و شادی رخت برمی بست و امیدواری و دلگرمی به پایان می رسید.

در شب های خاص، زنان در کنار آتش شب زنده داری می کردند و نذر و دعا برای برآورده شدن حاجات خود می خواندند. باور دارند که آتش مظهر روشنی راه و گشایش مشکلات است و در گذشته همه اعضای خانواده، شب ها، گرد آجاق یا کرسی جمع می شدند. آتش اجاق خانه، هم نماد گرمای خانواده بود و هم نشانه پایداری و بخت خانه به شمار می رفت. خاموش شدن ناگهانی آتش را نحس می دانستند و اگر اجاق خانه خاموش می شد، بر این باور بودند که بدبختی یا مصیبتی در راه است (انجوی شیرازی، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۵). جستار حاضر به اهمیت و قداست آتش در باورهای عامیانه، ادبیات گفتاری با تکیه بر سرودهای محلی می پردازد و در پی پاسخ دادن به این پرسش هاست: چرا آتش همچنان در فرهنگ و زیست بوم عشایری قداست دارد؟ باورهای عامیانه مردم استان کهگیلویه و بویراحمد که دال بر قداست آتش است، کدام اند؟ رابطه میان آتش و دیگر مضامین پرکاربرد فرهنگ عشایری چیست؟

۱-۱. شیوه پژوهش

این پژوهش با روش تحلیل محتوای کیفی و بر پایه اسناد کتابخانه ای و مصاحبه های میدانی انجام شده است. پژوهشگران، داده های پژوهشی خود را علاوه بر استفاده از منابع و اسناد کتابخانه ای، به روش میدانی و مصاحبه ها با تعدادی از افراد محلی استان کهگیلویه و بویراحمد جمع آوری کرده اند. قابل ذکر است که به هر مصاحبه شونده، یک کد اختصاص داده شده است و در ارجاعات درون متنی مقاله به همین کدها بوده است.

۲. پیشینه پژوهش

تحلیل تقدس آتش و ملازمات آن در فرهنگ روزمره گفتاری با تکیه بر سروده‌های محلی به شیوه مصاحبه میدانی تاکنون موردتحقیق و پژوهش قرار نگرفته است، اما خویشکاری آتش در ایران باستان و آتش خانه در فرهنگ عشایر جنوب به شرح ذیل بررسی شده است که به آن‌ها اشاره می‌کنیم:

قائم‌مقامی و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله «خویشکاری آتش در اساطیر ایرانی»، بن‌مایه اساطیری آتش را براساس متون دینی و ایران باستان، موردبررسی قرار داده‌اند و به خویشکاری آتش با دو رویکرد مینوی و مادی در ایران باستان و همچنین به انواع آتش و کارکرد آن اشاره کرده‌اند. سیاهپور (۱۳۹۵)، در مقاله «آتش‌خانه در فرهنگ عشایر اقوام جنوب»، به این نتیجه رسیده است که آتش و قداست آن در تمام امور زندگی عشایر و اقوام جنوب، ساری و جاری بوده و شئون متعددی از مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، مذهبی و قومی را شامل می‌شده است. در این مقاله به قداست بعضی از ملازمات آتش از جمله، چرنگ (chereng)، خرنگ (kherong) و بلازه (bolazah) و نیز کاربرد ملازمات آتش در فرهنگ گفتاری با تکیه بر سروده‌های محلی و به جنبه‌زایی، اشاره‌ای نشده و در این پژوهش به همین جنبه‌ها و نیز موارد دیگر توجه شده است.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. آتش نزد ایرانیان باستان

آتش در کتاب اوستا به صورت آتر (atar)، آترش (atarash) و آتر (ater) و در فارسی باستان (Atar) و در پهلوی (Atur) آمده است؛ گرچه ریشه آن به زردشتی معلوم نیست

(عفی، ۱۳۷۴، ص. ۴۰۴). در متون دینی زردشتی به صورت آتخش و آتخش بیان شده است. در متون مانوی آذر و در متون کتیبه‌ای آتور و سایر متون آثر و آذر آمده است (مکنزی، ۱۳۷۳، ص. ۱۷۶). آتش، ایزدی است که او را پسر اورمزد به‌شمار آورده‌اند و آتش روشن، نشانه مرئی حضور اورمزد است. یکی از ویژگی‌های نمادین آتش، ویژگی تطهیر و پاک‌کنندگی آن است. برای تمایز هر چیز ناپاک از پاک می‌بایست آن را از آتش بگذرانند. آتش ناپاکی را محو می‌کند و آنچه از آن سالم می‌گذرد، پاک و مطهر است (آموزگار، ۱۳۷۴، ص. ۲۹). روشنی و آتش، نور و خورشید، همیشه مظهر زندگی و رویش و بالیدن بوده است. این عنصر نزد ایرانیان، بسیار مقدس و محترم بود؛ چنانکه آن را تجلی وجودی خداوند می‌دانستند. به همین جهت در ستایش، بزرگداشت و تجلیل آن به هر شیوه و راهی که می‌شد، اقدام می‌کردند. از این رهگذر است که در اوستای متأخر، سروده‌های ستایش‌آمیز دربارهٔ قبلهٔ ایرانیان کهن و آریاییان از کهن‌ترین ادوار، رو به سوی نور و روشنایی قرار داشت و هرگاه می‌خواستند مراسم دینی انجام دهند یا نماز بگذارند و یا خداوند را عبادت کنند، داخل معابد به‌سوی آتش فروزان و خارج از معبد سوی خورشید یا ماه و یا هر روشنی دیگر می‌ایستادند. از همین رهگذر است که شائبهٔ آتش‌پرستی برای ایرانیان پیدا شد. آتش میان همهٔ تیره‌ها و اقوام آریایی از احترام و ستایشی ویژه برخوردار است و امروزه، اثرهای آن در همهٔ ادیان، مذاهب و سُنن قومی و جشن‌های ویژهٔ مردم سراسر زمین آشکار است (رضی، ۱۳۸۴، ص. ۸۷). در دین زردشتی کنونی آتش چنان مقدس است که نه اشعهٔ خورشید را باید گذاشت که بر آن بیفتد و نه چشم کافری آن را ببیند. شاید وضع همیشه چنین نبوده است، زیرا در دوران‌های کهن آتشدان‌ها را بر سر کوه‌ها می‌ساختند (جان هینلز، ۱۳۹۱، ص. ۴۲).

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

نزد ایرانیان باستان، دوام و بقای اجزا و موجودات دنیا، از سوی دیگر، تعیین سرنوشت اخروی خویش را در گرو خویشکاری و خشنودی ایزد آذر می‌دانستند و آتش دارای دو ماهیت مینوی و مادی بوده است. آتش‌های مینوی با حضور خود در موجودات (جهان، هستی، انسان، حیوان و گیاه) موجب بقای آن‌ها شده و آتش‌های پنج‌گانه مینوی، شامل بُرزی سونگه (Berezisavangha)، وهوفریانه (Vahufryana)، اوروازیشه (Urvazista)، سپتینه (Spenista)، وازیشه (Vazista) بود. آذرهای مادی به سه نوع آتش، به نام آتش بهرام (شاهی/کشوری)، آتش آدران یا محلی و آتش خانگی یا دادگاه بوده و در سه آتشکده، آذرگشسب، آذر فرنیع و آذر بُرزی مهر نگهداری می‌شوند (پورداوود و همکاران، ۱۳۲۴، ص. ۱۸). در ستایش‌های سی‌روزه، آتش هم ستایش می‌شد (عفیفی، ۱۳۷۴، ص. ۲۱۶). در روایات پهلوی ذکر شده است که در انجمنِ امشاسپندان و اورمزد، آتش از انتقال و فرود آمدن به زمین ناخشنود بود؛ اما گویا اورمزد و امشاسپندان، جهت دلگرمی آتش و قانع کردن آتش، بر آن شدند که آن را در مکان مقدسی به نام آتشکده یا آتشگاه فرود آورند (میرفخرایی، ۱۳۶۷، ص. ۳۸). پس با قانع کردن آتش، آتش از طرف اورمزد و امشاسپندان، جهت محافظت و نگهبانی زمین و پناه دادن جهانیان به‌خصوص نابودی تاریکی و آفرینش‌های اهریمنی در مکان مقدسی به نام آتشکده قرار گرفت.

با عجین شدن فرهنگ ایرانی و اسلامی بعد از حمله اعراب در جهت انتقال بخشی از فرهنگ ایران پیش از اسلام، تلاش و تکیه‌هایی صورت گرفت و اختلاطی از دو فرهنگ در جامعه ایرانی - اسلامی به نحو بارزی شکل گرفت. یکی از این سُنن، حرمت و قداست آتش بود که بُن‌مایه باستانی و اساطیری داشت؛ ولی این بار، آتش از مکانی مقدس به نام آتشکده در حصار خانه‌ها محصور شد و گرم نگه‌داشتن آتش‌خانه،

وظیفه‌ای عمومی بوده است که بی‌توجهی و بی‌حرمتی به آن، گناهی نابخشودنی بود. این قداست و حرمت، بُن‌مایه باستانی دارد و آن در طول ادوار متفاوت فرهنگی، سینه‌به‌سینه نقل شده و در فرهنگ‌ها ضبط و ثبت شده است (سیاهپور، ۱۳۹۵، ج. ۵/ص. ۶۸؛ پیربایار، ۱۹۸۶، ص. ۷۶؛ شوالیه، ۱۹۸۲، ص. ۶۵).

۳-۲. جایگاه آتش و نمودهای باورمندی به آن در فرهنگ عامیانه مردم کهگیلویه و

بویراحمد

در فرهنگ مردم کهگیلویه و بویراحمد، آتش، همچنان در مرکز توجه بوده است و مهم‌ترین وظیفه اعضای خانواده، خاصه پدر و مادر، گرم نگه‌داشتن و روشن نگه‌داشتن آتش‌خانه است که به تولید ضرب‌المثل «حونه بی‌تش و بی‌دی» (honeyeh bi tash o dey) منجر شده است؛ یعنی خانه بدون آتش و دود شده است که معادل با خاموش شدن اجاق و بی‌رونقی و جریان نداشتن زندگی بوده است (کدهای ۵، ۶). در فرهنگ مردم کهگیلویه و بویراحمد، آتش محور مهمی است که اعضای خانواده را گرد هم می‌آورد و نور و گرمی آن، هستی و بقای خانواده را معنا می‌بخشد. آتش در باورهای عامیانه محلی از آسمان به آتشکده فرود آمده و از آتشکده به چاله و اجاق، مهمان‌خانه‌ها شده است و به این دلیل گرمی داشته می‌شود که مهمان عزیز خداست. از سوی دیگر، کوله‌باری از نور، امید، روشنایی، صفا و صمیمیت به همراه خود آورده است. آتش، هم عنصری مینوی و مقدس است و هم نمادی از نور و روشنایی است؛ پس به دورهمی‌های خانوادگی، روشنی می‌بخشد و بیشتر قصه‌های مادرزبانان در همین روشنایی آتش بیان می‌شده است. به همین منظور، صیانت و پاسداشت آن از اهمیت

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

خاص و ویژه‌ای برخوردار بوده است. موضوعی که سبب اهمیت و قداست آتش در باورهای عامیانه محلی شده است.

در شب‌نشینی‌های خانوادگی که فامیل یا خانواده گرداگرد آتش نشسته‌اند، «هرگاه آتش با صدای خاص و ترس‌آوری از دل هیزم زبانه بکشد، آن صدا را صدای «گر گر آتش» گویند و به صورت آتش فشرده و با جهشی تند از دل هیزم به همراه صدا بیرون می‌آید. مردم لرزان بر این باورند که در این حالت، همسایه به غیبت کردن صاحب‌خانه مشغول است و به همین خاطر با آئبر یا انبارک فلزی بر سر آتش می‌زنند تا همان‌طور که صدای آتش خاموش شود، زبان همسایه هم از غیبت کردن، بند آید» (کدهای ۱، ۳، ۵).

خاموش کردن آتش یا چراغ، آداب خاصی دارد؛ به‌طوری‌که در سفرهای کوهی که انجام می‌گرفت، موقع بازگشت از کوه، اطراف آتش روشن را سنگ‌چینی می‌کنند تا آتش به اطراف سرایت نکند و خودش خاموش شود و از ریختن آب بر روی آتش خودداری می‌کردند. آنان بر این باورند که آتش حرکتی رو به بالا دارد و این سیر صعودی آن، حرکت به سوی اصل خویش است که مینوی و آسمانی است و حتی آتش که «خرنگ» آن بر جای مانده است و آتشین و قرمز است، آن را آتشی زنده و گرم می‌دانستند و آب بر روی آن نمی‌ریختند (کدهای ۲، ۸).

کُشتن و خاموش کردن آتش به دلایلی چون انقراض نسل، فروپاشی خانواده، قطع پیوند خانوادگی، تیره‌بختی، نفرین شعله، کوتاه شدن عمر و از همه مهم‌تر بی‌احترامی به یاد و خاطره نیاکان یا ارواح گذشتگان، امری مذموم بوده است؛ به‌طوری‌که برای خاموش کردن چراغ‌های قدیمی، فتیله را پایین می‌کشیدند تا شعله کم‌کم ناپیدا شود و درحالی‌که وردی بر زبان داشتند، آن شعله خاموش می‌گشت و هرگز بر آن پُف (pof) (فوت) نمی‌کردند (کدهای ۳، ۴).

۳-۲-۱. سوگند به آتش

سوگند در فرهنگ مردم استان کهگیلویه و بویراحمد در باورهای دینی و عقیدتی آنان ریشه دارد. سوگند نه فقط یک رفتار فردی، بلکه پدیده‌ای اجتماعی، حقوقی و حتی آیینی جهت رفع ابهامات و تنظیم روابط اجتماعی است. سوگند ابزاری برای سنجش صداقت و شرافت است که هرگاه اختلاف یا شبهه‌ای جدی در میان دو طرف پیش می‌آید و شواهد کافی وجود ندارد، به شخص پیشنهاد می‌شود که برای اثبات سخن خود قسم بخورد. قسم‌های رایج اسم خداوند، قرآن کریم، امامان و امامزادگان، آب، نان و تفنگ است. به نان و آب قسم خوردن، نشانه قداست معاش است (لمعه، ۱۳۵۳، ص. ۱۴۸). قسم خوردن به تش و تاوه و لفظ قربان‌گویی به تش چاله، همچنین از باورهای عامیانه مردم کهگیلویه و بویراحمد است.

۳-۲-۱-۱. به تش چالی حونت قسم^۲ (be tashe chali honat ghasam)

گاهی در دورهمی‌های خانوادگی، وقتی فامیلی به دیدار فامیل دیگر می‌رفت، معمولاً در اطراف آتشدان یا همان کانون خانه می‌نشستند و در هنگام صحبت کردن با همدیگر، وقتی کلام و صحبت بر سر مسئله مهمی اوج می‌گرفت، فرد مهمان با اشاره به آتش با دست یا با برداشتن انبرک و دراز کردن آن به اطراف آتشدان، جهت اقناع صاحب‌خانه یا جهت اثبات حرف خودش می‌گفت: «به همی تش و چالت قسم» یا «به تش و چاله مرتضی علی قسم». قسم خوردن به آتش آتشدان خانه، نشان از قداست آتش بوده است (کد ۱، ۳، ۸). اینکه فرد مهمان به آتشدان مرتضی علی قسم می‌خورد، در همان باورهای اساطیری ریشه دارد که بر اثر سیر و تطور اساطیر، رنگ دینی به خود می‌گیرد و بخشی از قداست اساطیری ما، وارد حوزه دین و امور دینی شده‌اند. یکی از شروط

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

وفاداری و نگه داشتن پیمان، خوردن قسم به آتش است که نهایت عهد، پیمان و وفاداری است.

قسم به آتش، در آیین کهن ایرانیان ریشه دارد. در شاهنامه، سوگندها بر پایه ارزش‌های کیهانی و اسطوره‌ای مرتب‌اند. سوگند خوردن، نوعی مرزبندی ارزشی در شاهنامه محسوب می‌شود. سوگند خوردن به مراتب از بالا به پایین به جان و خرد، خورشید و ماه، آتش مقدس، پادشاه، تخت و سلطنت، فر کیانی و تاج شاهی، زمین، آب، کوه، شمشیر و به جان خود و دیگری شروع می‌شود. پس آیین سوگند، ابتدا به والاترین مرتبه؛ یعنی خداوند شروع می‌شود و با عناصر کیهانی (خورشید، ماه، زمین و آب) ادامه می‌یابد و سوگند به شاه با نمادهای قدرت یا وفاداری (تاج و تخت) و نمادهای باورمداری چون آتش در مرتبه آخر است (بهار، ۱۳۸۶، ص. ۲۸۵). فردوسی در پادشاهی هرمزد به سوگند خوردن در آتشکده آذرگشسب اشاره کرده است:

اگر پیش آذرگشسب این سران بیایند و سوگندهای گران
خورند و مرا یکسر ایمن کنند که پیمان من زان سپس نشکنند
(فردوسی، ۱۳۹۴، ص. ۵۵۲).

۳-۲-۱-۲. وَ هَمی وَجَاغَ قَسم^۳ (be hami vojag ghasam)

وَجَاغَ (vojag)، همان صورت تغییر یافته اُجَاق است. در روستای سادات از توابع شهرستان چرام، مکانی وجود دارد که وَجَاغ نامیده می‌شود و روبه‌روی آن مکان، درخت سرو و چشمه آب وجود دارد و در فاصله میان سرو و وَجَاغ، امامزاده علی واقع شده است که اهالی روستا بر این باورند که وَجَاغ، محل خانه امامزاده بوده است. پس به علاقه حال و محل، وَجَاغ همان اُجَاقی است که در خانه روشن می‌شده است؛ اما با

توجه به قداست اجاق (وجاغ) در زبان اهالی روستا به جای محل و مکان آن امامزاده، وجاغ (اجاق) بر سر زبان‌هاست. درخت سرو و چنار در کنار امامزاده نیز ریشه اسطوره‌ای دارد. «این‌ها همه نشانه‌هایی است که در دوران اسلامی می‌بینیم. امامزاده‌ها، مسجدها حتی در کوه‌ها و دره‌ها امامزاده می‌بینیم. بیشتر این امامزاده‌ها درواقع اماکن مقدس و پرستشگاه‌های در کنار چشمه است» (بهار، ۱۳۸۶، ص. ۲۷۹).

۳-۱-۲-۳. دای مو قربون تش و تاوت برم^۴ (day mo ghorbon tash o tavat beram)

تاوه ابزاری فلزی و دایره‌ای شکل است که برای پخت نان تیری به کار می‌رود. حضور تاوه در هر خانه، نشانه زندگی و آبادانی است. تاوه معمولاً جز جهاز عروس و نماد برکت است و تاوه معمولاً متعلق به مادر خانواده است؛ بنابراین قداست تاوه هم به سبب قداست نان و آتش و ارزش و اهمیت مادر است (کدهای ۳، ۸). تش و تاوه، همان گستردن بساط نان پختن است که رسم دیرینه و پابرجای قوم لر است. مادر یا دای (day)، آتش و نان، مثلث مقدس عشایر کهگیلویه و بویراحمد است؛ چنانکه در سوگند زیر نیز نمود خاصی دارد:

۳-۱-۲-۴. دی مو قربون تش و چالی ایلت بویم^۵ (day mo ghorbon tash o chali ielet boyom)

۳-۲-۲. جایگاه آتش و تقسیم ایل

«تش» از تقسیمات ایلی و کوچک‌تر از تیره و بزرگ‌تر از اولاد (واژه‌نامه بختیاریکا). در نام‌گذاری‌های طایفه‌ای هر طایفه به چند «تش» تقسیم می‌شود؛ یعنی هر پسری که ازدواج می‌کند، صاحب آتشی اختصاصی بوده و عامل شناسه هر خاندان بوده است و

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

هر فامیل را به یک «تش» منتسب می‌نمایند (قنبری عدیوی، ۱۳۹۱، ص. ۳۹). در گذشته هر خانواده و خاندان ایرانی، آتش و اجاق مشترکی داشتند که در کنار آن خود را گرم نگه می‌داشتند و در حرارت آن، غذای خود را می‌پختند و از این رو بود که اعضای یک خاندان را هم‌دوده می‌خواندند که به معنای کسانی بود که در اطراف دود و آتش مشترکی می‌نشینند و از آن بهره می‌بردند (ر.ک. ترکی، ۱۳۸۷، ص. ۱۸۵). همین هم‌دوده‌ای در فرهنگ قوم لر به معنای تش و فامیل است، پس آتش، محور گردهمایی و دورهمی است و در گویش لری بختیاری، یکی از معانی تش، فامیل است. «زه کو تش بکو هدی؟» (zeh ko tash beko hedi)؛ یعنی از کدام فامیل و طایفه هستی؟ و در استان کهگیلویه و بویراحمد، عبارت «و کو تشی؟» (va ko tashi)؛ یعنی از کدام فامیل و طایفه هستی؟ برای نشان دادن فامیل و نسب از تش استفاده می‌شود. آتش ایل در مقابل آتش خانواده، بیشتر وحدت‌بخش بود و ریش‌سفید فامیل، محور وحدت قبیله بود؛ پس آتش و ریش‌سفید هر دو محور وحدت بودند، چون در کنار هر دو، دورهمی‌های ایلی و فامیلی برگزار می‌شد (کدهای ۳، ۷).

تقدس آتش در جشن عروسی، نیز نمود خاصی دارد. در شب عروسی، جلوی چادری که حجله داماد بود، گودالی حفر می‌کردند و در آن گودال، آتش روشن می‌کردند و بر این باور بودند که اجاق زندگی‌اش همچو آتش، روشن و فروزان باشد و صاحب فرزند گردد، چون آتش نماد برکت و زندگی است. این آتش، همچنین برای دفع ارواح خبیث و وارد نشدن این ارواح اهریمنی به درون چادر حجله بود (کدهای ۳، ۶). زوج پس از آن که به خانه خود می‌روند، چاله‌های آتش در بهترین نقطه خانه یا سیاه‌چادر انتخاب و آتش را در آن نقطه برقرار و روشن می‌کنند تا اهریمن به گرد آن خانه نچرخد (آقاخانی، ۱۳۹۸، ص. ۱۹۸).

۳- ۲- ۳. جایگاه آتش و قبر متوفی

رسم دیگر قوم لر، فانوس یا چراغ روشن کردن بر سر قبور مردگان است که پیش‌تر به مدت یک هفته، این کار را انجام می‌دادند و امروزه به مدت سه‌شب است یا در پنجشنبه‌های آخر سال، این کار را انجام می‌دهند. در آیین‌های باستان این کار به یاد اهورا و امشاسپندان ممکن بود، انجام شود، زیرا آن‌ها، محافظ فرد فوت‌شده در مقابل ارواح شیطانی هستند و روان این فرد در طی سه روز، باید جوابگوی گفتار، کردار و پندار نیک باشد یا در پنجشنبه آخر سال، فروهرها بر روی زمین می‌آیند و یا اینکه چراغ نمادی از روشن کردن مسیر برای حرکت و هدایت روح، طلب نورانیت و آرامش روح است و نوعی اعتقاد به زندگی پس از مرگ وجود داشته است (کد ۸). «مدارک بین‌النهرینی این حقیقت را روشن‌تر می‌کند که در شمال بین‌النهرین در فرهنگ حسونه (۴۵۰۰ پ.م) دیده شدن ظروف غذا در گورها در کنار مردگان، شاید اشاره‌ای به اعتقاد به نوعی زندگی پس از مرگ باشد» (بهار، ۱۳۷۵، ص. ۴۱۶).

۳- ۲- ۴. آتش نماد برکت و فراوانی

در رسوم عشایر و فرهنگ روستایی قوم لر هرگاه غذایی پخت می‌شود، بنا بر باورهای خاص خودشان، سهم همسایه در دیگران محفوظ است و در موقع غذا کشیدن، کاسه‌ای از غذای پخته‌شده به‌عنوان کاسه‌بهره به همسایه می‌دهند و بر این باورند که کاسه‌بهره، مهر و محبت همسایگی را افزون می‌کند. همچنین نمک ریختن بر آتش، رسمی بود که همسایه یا فامیلی که از سنت حسنه کاسه‌بهره صاحب‌خانه برخوردار می‌شد، مقداری نمک در کاسه یا ظرف صاحب‌خانه می‌ریخت که صاحب‌خانه این

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

نمک را بر روی آتش جهت فراوانی نعمت و روزی بپاشد، زیرا آتش را برکت‌بخش و گشایش‌آور می‌پنداشتند. گاهی خود همسایه، مستقیم به خانه همسایه می‌آمد و مقداری نمک بر آتش خانه می‌پاشید (کدهای ۴، ۵، ۷).

۳-۲-۵. ویژگی‌های زایایی و درمانگری آتش

یکی از ویژگی‌های آتش زایایی است. اگر به‌درستی حفظ و نگهداری و مهار شود، محرک تولید مثل و بخشندگی نیروی تازه است. جوانی را باز می‌گرداند، می‌زاید و مولد است، ققنوس از شعله‌هایی که می‌سوزد، دوباره جان می‌گیرد. آتشی که نگه‌دار آدمی از بیم خطر و شر است، پاک‌کننده و زداینده نیز است و همه چیزهای بد و شوم را نابود می‌کند (پیربیار، ۱۹۸۶، ص. ۲۲). آتش اهورایی نمی‌تواند بسوزاند، اما می‌تواند روشنایی و آگاهی بخشد. آتش اهورایی نوری است که در دل هر آشوبی وجود دارد. آتش سازنده و زایا، جنبه مینوی آتش است (مهر، ۱۳۷۴، ص. ۱۱۰).

در فرهنگ عامیانه و آداب و رسوم مردم کهگیلویه و بویراحمد از خاکستر آتش برای بهبود زخم و جراحی استفاده می‌کردند و هرگاه اعضای بدن کسی دچار زخم و جراحی می‌شد با پاشیدن خاکستر بر روی آن یا با سوختن پارچه، سوخته آن را بر محل زخم می‌گذاشتند و عفونت‌زدایی می‌کردند و به مرور زمان بهبود پیدا می‌کرد (کدهای ۳، ۴، ۵، ۶).

«دوران کودکی بدون کفش و در زمین خاکی با دوستان فوتبال بازی می‌کردم، چون اطراف زمین فوتبال را سنگ چیده بودند تا از رفتن توپ به بیرون جلوگیری گردد و به‌جای ضربه زدن به توپ، به سنگ بزرگ اطراف زمین ضربه زدم که انگشت بزرگ

پای چپ، دچار زخم شدیدی گردید و مدت یک ماه، فقط، با سوخته پارچه‌های مخصوص (نخی) به عنوان ضماد زخم، جهت بهبودی استفاده می‌شد» (کد ۵).

«هرگاه دچار سوختگی می‌شدیم، عضو سوخته‌شده را در خاکستر قرار می‌دادیم یا خاکستر بر آن می‌پاشیدیم» (کدهای ۱، ۸). هنگام پخت‌وپز نان، برای اینکه نان خوب پخت گردد و نسوزد، مقداری خاکستر با آب مخلوط می‌کردند و خاکستر را به کف تاوه می‌مالیدند و بعد روی آتش می‌گذاشتند و هرگاه قرص نانی سوخته می‌شد یا خاکستر مالیده‌شده بر سطح داخلی تاوه نازک بوده و یا اینکه خاکستر تاوه، فرو ریخته بود. با همین باور که خاکستر نمی‌سوزاند، هرگاه کسی دچار سوختگی سطحی در دست‌وپا می‌گردید، آن را در خاکستر قرار می‌دادیم (کدهای ۲، ۳، ۷).

خاکستر پاشیده بر خاک، برای محصول مفید است و حشرات مضر و علف‌های هرز را از بین می‌برد. درواقع، این همان رسم کهن تقویت کشت با انواع کود است و شبیه رسم هندوان (پیربیار، ۱۹۸۶، ص. ۴۵). آتش زدن کشتزار سترون و سوزاندن کشتزاری که ساقه خُرد غلات در آن برجای مانده است، اغلب نیک و سودمند است. در بعضی افسانه‌ها، مانند «سیندرلا» و افسانه «سیستانی»، خاکستر ابزار رستاخیز توصیف شده است؛ بدین معنی که جسم سوخته خاکستر می‌گردد و پس از سه روز، کرمی در آن شروع به رشد می‌کند و بدین گونه، دوباره حیات پدید می‌آید (همان، ص. ۴۶). پس آتش زدن مزارع در زیست‌بوم کشاورزی مردم کهگیلویه و بویراحمد، به‌منظور آفت‌زدایی و از بین رفتن عوامل بیماری‌زا انجام می‌گیرد و بر این باورند خاکستر حاصل از آتش زدن بقایا، باعث حاصلخیزی خاک می‌شود که نوعی اعتقاد به زایایی و رستاخیز دوباره است که از ویژگی آتش و خاکستر است.

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

هرگاه می‌خواستند که سبزی کاشت کنند، مقداری خاکستر با خاک نرم همان زمین مخلوط می‌کردند تا آفت‌زدایی صورت گیرد (کدهای ۲، ۴، ۶، ۸).

۳-۳. ملازمات آتش و جایگاه آن‌ها در فرهنگ عامیانه مردم کهگیلویه و بویراحمد

همچنان که آتش مقدس است، وابسته‌های آتش هم به حکم ملازمت و هم‌نشینی مقدس می‌شوند و حتی مُرادف با نام آتش می‌گردند. البته آتش که جز بُن‌مایه‌های زیست عشایری (بُهون، تَش، تفنگ، اسب و...) است، آن‌قدر نقش مهم و حیاتی دارد و خاطره‌انگیز است که در اشعار و سروده‌های غنایی لری، شاعر آرزوی برگشت به همان دوران گذشته و روزگار شاد قدیمی را دارند.

دَلَم تَنگِ سی مال و تَش بُهون - سی مرداس و کیکاسِ شاهنامه خون
Delom tangeh si malo tashe si mardac o kaykase shahnameh khon
bohon

برگردان: دلم برای ایل و آتش بهون (چادر عشایری) و برای مردان شاهنامه‌خوان (مرداس و کیکاس) تنگ شده است.

— دَلَم ایخو ورگرده او روزگار رَوِه مالمون پشت تَنگ چنار
Delom eikho var gardeh ow rozegar raveh malmon poshte
tange chenar

برگردان: دلم می‌خواهد همان روزگار سُستی دوباره برگردد و ایل همچنان به پشت تنگ چنار کوچ نماید.

از بنیادی‌ترین و استوارترین مضامین شعر محلی لری، «چاله، تَش، تَنگ، هیمه، چرنگ و بُلازه» است که همه به سبب قداست آتش و اهمیت آن در فرهنگ بومی قوم لر است.

۳-۳-۱. چاله (آتشدان)

مکانی برای برپایی آتش است. در معماری‌های سنتی، آتشدان در قسمت خاصی از خانه ساخته می‌شد؛ به‌طوری‌که دودکش آتشدان، باید در مسیر خلاف وزش باد باشد تا دود به راحتی بتواند از دودکش خارج گردد و جالب‌تر آن‌که شکل این آتشدان‌ها به شکل محراب و هلالی ساخته می‌شد و با محراب‌های مسجد که برگرفته از آیین مهری هستند، تشابه ویژه‌ای دارند. «در معماری اسلامی ایرانی، وجود محراب در مساجد بازمانده از معماری محراب‌هاست که در آن به‌عنوان مهم‌ترین محل انجام آیین‌های دینی در نظر گرفته می‌شد» (بهار، ۱۳۸۶، ص. ۱۹۱). مسلمانان ایرانی نه فقط واژه‌ها را نگه داشتند؛ بلکه فرم معماری محراب‌ها را هم بر مساجد خود تطبیق دادند. حتی قوس محراب و قرار گرفتن آن در معماری اسلامی، تکرار ساختار پرستشگاه‌های مهر است (همان، ص. ۲۴۷).

چاله مکانی بود که یک عنصر مقدس آسمانی به نام آتش باید در آن قرار می‌گرفت و به حکم ملازمت و هم‌نشینی با آتش، رنگ قداست به خود می‌گیرد و مرادف با آتش می‌شود و نقش مهمی در جریان و رونق زندگی صاحب‌خانه دارد، گویا نور، امید، شادی و هر آنچه مطلق خوبی بود با چاله معنا می‌یافت و این چاله گرم و همیشه روشن بود که در بافت زندگی عشایری دوشادوش اسب و تفنگ و قطار امید می‌آفرید و اکنون در عصر زندگی آپارتمانی، گمشده شاعران محلی شده است و با سوز دل و در نهایت دل‌تنگی از این گمشده یاد می‌کنند:

آلویل مین خلخلی یادش و خیر	مین چاله هیمی بلی یادش و خیر
Men chalay himay bali yadesh va	aloyale men kholkholy yadesh va
khir	khir

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

برگردان: یاد آتشدان‌های که با هیزم بلوط همیشه روشن بود و سیب‌زمینی آتش پز شده در زیر تلی از خاکستر و آتش، به خیر باشد.

چاله و آتش، نماد وحدت خانوادگی و ایلی بود. این آتشکده خانگی، معمولاً شب‌هنگام، صفای بیشتری داشت و سیاهی که نمادی از اهریمن و شر مطلق بود، شب لنگر می‌انداخت و نیروهای اهریمنی در شب نمود پیدا می‌کردند. این آتش چاله بود که امید و وحدت می‌افزود و اهریمن و یارانش را به حریم نور و روشنایی راه نبود و اعضای خانواده و فامیل گرد آن جمع می‌شدند و قصه تعریف می‌کردند و این قصه‌گویی و قصه‌خوانی در شب و در اطراف آتش چاله، صفای خاصی داشت و دل‌نشین‌تر بود. «زمستان‌ها مردم ده و محله پس از شام دور کرسی یا بخاری دیواری می‌نشستند. مادران نخ‌ریسی می‌کردند، بچه‌ها عروسک بازی یا شانه‌بازی می‌کردند و پیرزن‌ها قصه می‌گفتند؛ قصه‌های شیرین، آموزنده و بعضی هنوز هم می‌گویند» (انجوی شیرازی، ۱۳۷۶، ص. ۱۶).

در مقابل چاله روشن، چاله کور بود که داشتن چاله کور، نوعی بی‌رونتی و جریان نداشتن زندگی بود و امروزه که زندگی‌های شهری، جای زندگی باصفای روستایی را گرفته است، حتی اگر کسی در خانه هم نباشد، باید چراغ خانه روشن باشد که این خود، برگرفته از نوعی بینش اساطیری است که باید همیشه، آتش چاله‌خانه روشن باشد.

چاله کور یعنی ناامیدی:

شو سُهون ايله گِروته تَش و تُنگی بزَنیت	مِن ای چاله سِه و کور خُرُنْگی بزَنیت
men ei chalahe seh va kor	Sho cehon eilah gerotehe tasho
khorongi bezanit	tongi bezanit

برگردان: اطراف ایل را سیاهی فراگرفته است و آتشی روشن کنیم و همچنین در این آتشدان سیاه و خاموش، زغال برافروزید.

زمین سرده نه هیمه‌ی هه که تَش وَر کُنیم هوا سِهیه نه نوری هه که شونه سر کُنیم.
zamin sardeh na himy heh ke tash hava sehyah na nori he ke shona
var konim sar konim

برگردان: زمین بسیار سرد شده و هیزمی نیست که بتوانیم آتش روشن کنیم و هوا هم تاریک شده است و روشنایی نیست که شب را به صبح به سر بیاوریم.

در نبود آتش و گرمی و روشنایی آن، سردی هوا و تاریکی طبیعی شب، مضاف بر علت ناامیدی شده است؛ پس برای روشن کردن آتش کوشش می‌کنند، زیرا روشنی امیدآفرین است و تاریکی ناامیدی می‌آورد.

وَری تا و مِن چاله تَش بُر کُنیم مو نوئم دَ تا کی و بَندیر چِئِم
Vari ta va mene challah tash bor mo nonom da ta kay va
konim bandire chonim

برگردان: برخیز تا آتشدان را برافروزیم. نمی‌دانم تا کی می‌خواهیم آتش خاموش باشد و منتظر چه چیزی باید باشیم.

سردی و سیاهی اوج ناامیدی است و روشن کردن آتش امیدی است که باید دلخوش به آن بود و هرگونه تعلل در خاموشی آتشدان را جایز نمی‌دانند.

۳-۲. هیمه یا تُنگ

زیباترین سروده و توصیف /وستا در ستایش از آتش در یسنا (هات ۳۶) آمده است که به صورت مناظره آتش و نیایشگر است: «به راستی ای آتش اهورامزدا! تو پاکیزه‌ای! تو برای ما بهترین راستی را می‌آوری! تو منش نیک را به ما می‌دهی! ستایش برای تو باد که راستی را حمایت می‌کنی. ستایش برای تو باد ای آتش اهورامزدا». خواسته نیایشگر

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

از آتش این است که تا ابد در خانه شعله‌ور باشد و فراوانی نعمت، آرامش و فرزندان نیرومند از آتش می‌خواهد، اما خواسته آتش از نیایشگر این است که هیزم خوب و برسم، مطابق آیین بدهد تا در عوض، فرزندان برومند و ورزیده دهد. برسم عبارت از شاخه‌های بریده‌شده گیاه یا درختی است که در هنگام مراسم مذهبی، موبدان به دست می‌گرفتند. در /وستا، این واژه به صورت برسمَن (Barasman) آمده است. در سراسر این کتاب از برسم نام رفته، ولی اینکه از چه درخت یا گیاه، باید تهیه شود، سخنی نرفته است. در کتاب شایست ناشایست، گفته شده که باید از درختی پاک فراهم نمایند. هر شاخه برسم را تاک یا تای گویند و در کتاب‌های متأخر، تهیه برسم بیشتر از شاخه‌های انار توصیه شده است (عفی، ۱۳۷۴، ص. ۴۵۷).

نوع هیزم (هیمه) مهم است و هرچه سفت‌تر، محکم‌تر و خشک‌تر باشد؛ گرمی و نور بیشتر و بهتری می‌دهد. مرغوب‌ترین و بادوام‌ترین آتش از هیزم درخت خشک بلوط به دست می‌آید که سرخی و گرمی آن با هیزم درختان دیگر، قابل قیاس نیست. تش «بلی» یا «تش بلیطی» (آتش هیزم درخت بلوط)، در شب‌های سرد برفی زمستانی و در خانه خشتی روستایی، مدام می‌سوخت، زبانه می‌کشید، گرما می‌بخشید و جزء مضامین بکر شاعرانه است که در پشت آن تل‌واره‌هایی از خیال و خاطره پنهان است:

روز برفی، تش بلیطی، تو گلی، یادش و خیر گنج چاله، کتری خلی خلی یادش و خیر
Roze barfi tash baliti to geli konje challah ketri seyahe kholkholi
yadesh va khir yadesh va khir

برگردان: یاد ایام برفی که در خانه‌های خشتی آتش بلوطی که در گوشه‌ای از آتشدان کتری سیاه خاکستر بر آن نشسته به خیر باد.

هیزم بلوطی (هیمه بلیطی)، کیفیت سوخت خوبی داشت و شامل دو نوع هیمی کتلی (himeh kotoli) و هیمی پلش (himeh pelish) بود که هیزم گرد یا هیمه کتلی (himeh koteli) در مقابل هیزم صاف و دراز (هیمه پلش) به خاطر شکل ظاهری و گردی که داشت، سوختی بهینه و بادوام‌تر داشت؛ یعنی دیرتر می‌سوخت و بیشتر گرمی می‌داد. هیزم صاف و دراز به خاطر کشیدگی و شکل ظاهری آن، بهتر بود، اما زودتر می‌سوخت:

چه خشه برف بزنه ره شلشلی بو	حونتو عشایری من تو گلی بو
honato ashayeri men to geli bo	Che khashe barf bezaneh rah
تو گلی تک بکنه من برد چاله	sholsholi bo
himiya le men chalato ham koteli	هیمیل من چالتو هم کتلی بو
bo	To geli tok bekoneh men bardeh
	chalah

برگردان: چقدر خوشایند است که برف ببارد و مسیر تر و خیس گردد و مکان زندگی در وُرد عشایری و در خانه‌ای گلی باشد. از این خانه گلی آب باران در آتشدان چکه کند و درحالی‌که هیزم‌های آتشدان همه از نوع هیزم بلوطی باشد. برای روشن نگه‌داشتن آتش، همواره از هیمه بلیطی و البته خشک استفاده می‌کردند. هیزم تر چون از شاخ و برگ درختان سبز بلوط یا غیربلوط جدا شده بود، بریدن یا قطع کردن آن معادل شکستن بال فرشتگان بود و در فرهنگ محلی و دینی ما که برگرفته از فرهنگ اسطوره‌ای است، نکوهش شده بود. «در متن اوستایی هیچ فرقی بین آدم، پرنده، گوسفند و گاو نیست و آدم‌ها، پرنده‌ها، آتش‌ها همه زیر نظر جمشید بودند و هر طوری انسان زندگی می‌کرد، هر درختی هم زندگی می‌کرد و یک درخت همان‌قدر شعور دارد که من شعور دارم و در جهان ابتدایی هر درخت، چشمه آب و هر علفی روح دارد» (بهار، ۱۳۸۶، ص. ۳۱۵). چون در جهان باستان تصور بر این بود که درختان

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

ذی‌روح و شعور هستند، به نظر می‌آید که شکستن شاخه آن‌ها و سوختن به‌صورت تر، امر پسندیده‌ای نبوده است.

۳-۳-۳. چَرَنگ (chereng)

چَرَنگ (اسم صوت) آوایی که به‌سبب پی‌درپی زدن شمشیر و گرز و امثال آن برآید (دهخدا).

ز چاک تبرزین، چَرَنگ کمان زمین گشت جنبان‌تر از آسمان
(فردوسی، ۱۳۷۹، ص. ۳۴۸)

ز غُریدن کوس و شیپور و نای ز بانگ جرس وز چَرَنگ درای
(اسدی طوسی، ۱۳۸۹، ص. ۹۸).

در شعر خاقانی هم به‌صورت استعاری به مفهوم چَرَنگ اشاره شده است:
طاووس بین که زاغ خورد و آنکه از گلو گاورس ریزه‌های مُنقا برافکند
(خاقانی، ۱۳۷۹، ص. ۳۲۴).

گاورس ریزه‌های مُنقا، همان اسم صوت و تاک و پوک تَش لری است. چَرَنگ در زبان لری، صدای ترکیدن زغال هیزم و ریزه‌های زغال است که پراکنده می‌شود.
تاک و پوک هیمِیل انداخت چَرَنگ اَو چَرَنگ چالی خُمو یادش و خیر
Tak o pokeh himiyal endakt ow cherege chali khomo yadesh va
chereng khir

برگردان: چَرَنگ انداختن هیزم‌های بلوطی در موقع سوختن در آتشدان خانه، یادش به خیر باد.

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

خاکستر، تکه آنگشت برافروخته را هم در زیر خاکستر قرار می‌دادند؛ به نماد اینکه نباید آتش‌خانه، هیچ‌گاه خاموش باشد (کدهای ۲، ۳، ۴، ۷).

تَش گروتم بس که اصلاً پُرسِ حالمِ نیکنی آر بمیروم و غریبی هم خیالمِ نیکنی
Tash gerohtom bac kah aslan pors halom Ar bemiroom va garibi ham
nikoni kheyalom nikoni

مه و کو ره، می وَر افتا رسمِ خوبِ عاشقی بی تَش آنگشتِ عشقت میِ بلالمِ نیکنی
Mah va ko rah may varofta rasme bay tashe angeshte eshght may
khobeh ashghei balalom nikoni

برگردان: از بس که حال مرا نمی‌پرسی و به من رحم نمی‌کنی، این عشق تو مرا آتش می‌زند و اگر در غربت هم بمیرم در خیالت نمی‌آید که من وجود دارم. مگر رسم عاشقی و بنده‌پروری برافتاده که با آتش برافروخته عشق خودت مرا نمی‌سوزانید.

۳-۵. بُلازه یا بُرازه (belazeh/borazeh)

آتش بُلازه یا بُرازه به معنای «آتش خوش‌سوز شعله‌ور» است که حد اعلای آن، تَش سَوَز (آتش سبز) است و معمولاً دودزا نیست و یا کم‌تر دود دارد، نهایت گرمی را می‌بخشد و آتش در این لحظه، کم‌کم به خُرنگ تبدیل می‌شود.

بیو بریم مال خومون، ولا تَشش بُلازه بشینیم دورِ یَکِ ولا شو کو درازه
Beyo berim maleh khomon vala beshinim doreh yak vala sho ko
tashesh bolazeh derazeh

برگردان: بیا به خانه خودمان برویم به خدا آتشش بسیار روشن است و چون شب دراز است، دور همدیگر بنشینیم.

کَلمِ ایکه پَسینَلِ وُرد تازه پَسینَلِ خُردِ خهسه، تَش بُرازه
Kalom eikeh pacinalah vordeh tazah pacinalah kordeh khahsah tashe
borazah

برگردان: عصرها در ورد تازه درحالی که خسته بودم باز هم تش بُرازه عشق شما مرا دیوانه کرد.

۳-۳-۶. خُل (khol)

خاکستر در فرهنگ و آداب و رسوم قوم لر، همانند آتش مقدس بوده و دارای خاصیت درمانی است. «در فرهنگ مردم کهگیلویه و بویراحمد، گیاهانی چون پونه و شیرۀ درخت بنه و خاکستر هیزم بلوط، خاصیت درمانی دارد. برای عفونت زدایی، ابتدا جای زخم را با پارچه‌ای سفید با آب گرم شست و شو می‌دهند و از شیرۀ گیاه پونه و شیرۀ درخت بنه که «بریزه» (berizeh) نام دارد، استفاده می‌کنند و بدین صورت که شیرۀ گیاهی و درختی را با تخم مرغ و خاکستر درخت بلوط، مخلوط می‌کنند و بر زخم می‌گذارند» (شریعتی راد و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۷۶).

در قدیم خاکستر خانه را در محل پرتردد که رفت و آمد مردم، زیاد بود، نمی‌ریختند و بر این باور بودند که اگر پا بر روی خاکستر گذاشته شود، فرد صاحب فرزند و اولاد نمی‌گردد. هنگام تمیز کردن و پاک کردن اجاق، (چاله) تمام خاکستر را بیرون نمی‌ریختند و مقداری از آن را در ته اجاق یا چاله نگه می‌داشتند، زیرا بر این باور بودند، رزق و روزی از خاکستر است و باید همیشه نمادی از رزق و روزی در ته اجاق یا چاله باقی بماند. خاکستر زیاد، نشانه فراوانی روزی بود و کسی که خاکستر خانه‌اش زیاد بود، رزق و روزی‌اش بیشتر بود، چون، مدام مهمان داشتند (کدهای ۱، ۲، ۴، ۶، ۸).

معمولاً در فرهنگ قوم لر، سنت زیبای «کاسه بهره» وجود داشت و معمولاً همسایگان هر غذایی که می‌پختند، کاسه یا بشقابی از آن غذا را به همسایه می‌دادند که این سنت حسنه، سبب تداوم و طراوت مهر و محبت میان همسایگان می‌شد و از

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

قساوت قلب جلوگیری می‌کرد، اما همسایه بُن همان ظرف یا کاسه را به نشان برکت رزق و روزی همسایه به خاکستر آتشدان می‌مالید (کدهای ۱، ۶، ۷).

اُو نَهاتر کاسه بهره رسم خوبی بی ولا هر چنم که مین دهاتل مُنده وی رسمَل هَلا
Ow nahatar kashabahrah rasme khobi har chanam keh mene dahatal
bi vala mondeh vay rasmal hala

برگردان: به خدا در آن زمان‌های قدیمی کاسه‌بهره دادن رسم خوبی بود؛ هرچند هم‌اکنون در روستاها این رسم وجود دارد.

خاکستر آتش را در شب دور نمی‌ریختند؛ چون بر این باور بودند که این خاکستر بر روی ازمابه‌تران (اجنه، شیاطین) ریخته می‌شود و موجب آزار آنان می‌گردد، درنتیجه آن‌ها به ما نیز آزار می‌رساند. برای مثال در سال ۱۳۷۲ در روستای سادات، خانم بارداری بعد از وضع حمل فوت کرد. یکی از پیرزنان روستا، چند شب قبل از این اتفاق، خواب دیده بود که ازمابه‌تران در خواب به ایشان گفته است که این خانم باردار، خاکستر خانه‌اش را بر سر ما ریخته است و باید ایشان را ازبین ببریم. آنچه از این خواب برمی‌آید، باور عمومی مردم این منطقه نسبت به خاکستر آتش و شوم بودن ریختن آن در تاریکی است. خاکستر بیرون نریختن، یک باور اسطوره‌ای بوده است که شب نماد اهریمن است و آتش و خاکستر نمادی از روشنی و روز و اهورامزدا بوده است و نباید نور و روشنی اهورا با سیاهی اهریمن درآمیخته شود. همچنین، رسم بر این بوده که در شب هر آنچه سفیدرنگ (ماست، تخم‌مرغ و...) است، نباید از خانه بیرون رود که همان مبنای اسطوره‌ای آمیختگی سیاهی و سپیدی است (کدهای ۱، ۳، ۴، ۷، ۸).

۷-۳-۳. کُچُک (kochok) چاله

«کُچُک»، سنگ بزرگ و در مقابل آن «تُنْگَر» (tongor) به معنای سنگ کوچک است و سه سنگ بزرگ اطراف آتش می گذاشتند و امروزه به شیوه همان سه کُچُک، سه پایه فلزی به نام سه پایه درست می کنند و آتش زیر آن روشن می کنند و قسم به سه «کُچُک چاله»، سوگندی معمول و رایج در بین بعضی از طوایف مردم لر است و درباره چرایی سه پایه یا سه کُچُک بر این باورند که الهه آتش یا به قول امروزی ها، ملائکه بر آن نشسته است. به همین خاطر، آب ریختن بر روی آتش، موجب آزار و اذیت الهه و ملائکه و شادی و خوشحالی اهریمن و یارانش می شود. شبیه ملائکه در باور قوم لر در اساطیر یونان، الهه «هیستیا» (Hestia) آمده است. در اساطیر یونان، هیستیا، خواهر زئوس، الهه حاکم بر زندگی خانوادگی و به عبارتی اجاق خانه بوده است و تخت و سلطنتی ندارد، اما نگهداری از آتش مقدس المپ بر عهده اوست و به همین دلیل تمام آشکده ها و اجاق های منازل از آن اوست (روزبه، ۱۳۹۵، ص. ۱۹). عدد سه در «سه کُچُک» (ceh) kochok یا سه پایه برگرفته از سه پاس زردشتی (کردار نیک، گفتار نیک و پندار نیک) است (کدهای ۲، ۳، ۴، ۵).

۴-۳. کاربرد آتش در فرهنگ کنایی و نام گذاری های نمادین مردم کهگیلویه و

بویراحمد

کنایه بیانی زیبا، هنری و غیرضریح از موضوعات متعدد است که نویسندگان و شاعران از آن به عنوان فنی لطیف در بیان مضامین و مقاصد خود استفاده می کنند (شمیسا، ۱۳۷۰، ص. ۳۲۵؛ امرایی، ۱۳۹۱، ص. ۲۵). کنایه نوعی تصویر است که در آن یک قرینه است که به نیمه پنهان و محذوف تصویر اشاره می کند و معنای غیرمستقیم آن مد

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

نظر است (فتوحی، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۳). کنایه‌های مردم هر دیار، بازتاب فرهنگ، تاریخ، معیشت و آیین‌های همان مردم است. هر جا کنایه‌ای زاده می‌شود، باید معنایش را در زیست‌بوم همان مردم و خاطرات جمعی‌شان جست‌وجو کرد و کنایه‌ای که در یک جامعه رایج است، مستقیماً برآمده از شرایط زیست‌بوم، جغرافیا، اعتقادات، اسطوره‌ها و طبیعت همان جامعه است. آتش (تَش) با توجه به قداست و نقش کاربردی که در زیست‌بوم عشایری قوم لر دارد، در فرهنگ گفتاری و سروده‌های محلی، کاربردی کنایی پیدا کرده است. نمونه‌های زیر گواه این مدعا هستند:

۳-۴-۱. تَشِش پُره، تَشِش روشنه (tashesh roshaneh·tashesh poreh)

معنای کنایی این عبارت در فرهنگ عامیانه مردم استان کهگیلویه و بویراحمد نشان از این است که هرگاه آتش روشن باشد، امید و دلگرمی بیشتر است و هرچه فروزنده‌تر باشد، گشایش و برکت رونق دارد و دورهمی و مهمانی‌های خانوادگی بیشتر خواهد بود و تلّ خاکستر آتشدان (چاله) انبوه‌تر خواهد بود (کثیرالرماد). در چنین خانه‌ای که آتش همچنان، شعله‌ور و روشنی‌بخش باشد، زندگی مُدام جریان دارد.

۳-۴-۲. تَشِش کوره (tashesh koreh)

خاموشی آتش، یعنی در خانه، امیدواری، دلگرمی، شادی و گشایش وجود ندارد و رفت‌وآمدهای خویشاوندی کم‌تر است. همچنین صلّه ارحام کم‌تر به‌جا آورده می‌شود و در نتیجه زندگی جریان ندارد و هر جا آتش نباشد، اهریمن حضور دارد. همچنین در معنای عقیم و بی‌فرزندگی نیز به‌کار می‌رود و مردی که صاحب اولاد نمی‌شود، در باور

عامیانه می‌گفتند که «وَجَاش کوره» (vojagash koreh)؛ یعنی (آتشدان خانه‌اش خاموش است).

۳-۴-۳. تَشِش خوب بُلازه اِیکَشِه (tashesh khob bolazah eikashe)

تَشِش خوب بُلازه اِیکَشِه یعنی آتش به خوبی شعله‌هایش رو به بالا حرکت می‌کند و آتش‌خانه‌اش در نهایت روشنی و فروزانی است. بُلازه یا بُرازه، همان رقص شعله‌های آتش است که رو به بالا در حرکت است و روشنایی و گرما می‌بخشد و نشان از تداوم زندگی و گرمی کانون خانواده است.

۳-۴-۴. آخ سی ای تَش (akh si ei tash)

آخ سی ای تَش یعنی حس مثبت خود را به آتش روشن و فروزان بیان می‌دارد. گاهی آتش‌خانه چنان روشن بود و بُرازه می‌کشید که خوشحالی، شور و نشاط به همراه داشت و اهل خانه با نهایت خوشحالی، شور درونی خود را نشان می‌دادند، به همین سبب آتش نماد شور و نشاط است.

در نام‌گذاری‌های انجمن‌های ادبی، کُتب، روستاها و مکان‌ها و افراد از آتش استفاده می‌کردند، انجمن شعر شهر یاسوج به «تَش بُلازه» (tash e bolazah) نام‌بردار است. شعر و بُلازه به هم بی‌ربط نیستند. بُلازه از دل آتش برمی‌خیزد و سوزناک و تأثیرگذار است و شعر هم از دل سوزان شاعر بلند می‌شود و سوزناک و اثربخش است. تپه‌های آتیشگاه در اطراف شهر سوق و دیشموک، نقاط مرتفعی به نام تپه «آتیشگاه» یا «خان‌نشین» آتیشگاه وجود دارد که محل برافروختن آتش در شب چله بوده است یا اطراف شهرستان لنده، روستای آتیشگاه وجود دارد که وجود یک محل مذهبی، آتشکده

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

قدیمی یا باور به حضور یک آتش مقدس باعث این نام‌گذاری شده است. در برخی نقاط بین لنده و سوق و در روستاهایی چون «کلات» و «چنار» مکان‌هایی به نام «سر آتیشگاه» و «کول آتیشگاه» نزد اهالی شناخته می‌شود. اصطلاح «تش و تُنگ و هیمه» (tash o tongh o himah) یک اصطلاح معمول و رایج در فرهنگ گفتاری مردم استان کهگیلویه و بویراحمد است که هرگاه بر زبان جاری می‌کند نشانی مثبت از رونق و جریان زندگی است.

«یکی از این قبیل نام‌گذاری‌ها، نام‌های آذر، آتش، آتشین و آتَشو بود، اسم آذر را بر دختر می‌نهادند و و نام‌های آتش، آتشین و آتَشو را بر پسران» (سیاهپور، ۱۳۹۵، ص. ۹۱).

یا کتابی در قوم بختیاری به نام *تش سوز لری* به نویسندگی جمشید کریمی یا *آفتاب تش دل* از عزیز نادری به چاپ رسیده است که همه این مضامین آتشی به سبب قداست و اهمیت آتش در فرهنگ عامیانه لری است. کتاب *آنگِشت تو دارت منم* مجموعه شعر لری از شهناز کریمی بابااحمدی است که در عنوان این مجموعه شعر از واژه *آنگِشت* (Angesht) استفاده شده است.

۴. نتیجه

آتش عنصری آسمانی، مینوی و دارای قداست و اهمیت خاصی در فرهنگ ایران باستان است. این عنصر ارزشمند آسمانی، آنگاه که در آتشکده خانگی (اجاق) - بنا بر تغییر و تحولات سیاسی اجتماعی محصور ماند - همچنان ارزش قدسی آن محفوظ ماند. لرزبانان یکی از اقوام اصیل آریایی هستند که باورهای اساطیری و اعتقادی در سیر دگرگونی زمان و مکان به صورت شفاهی، سینه‌به‌سینه و نسل به نسل به ایشان رسیده

است و پای‌بندی به باورها و اعتقادات پیشینیان جزو رسوم و باورهای آن‌هاست. نزد مردم استان کهگیلویه و بویراحمد، آتش در کنار سایر ضروریات زیست‌عشایری، اعتبار و ارزش آن حفظ شده و نزد آن‌ها، علاوه بر جایگاه مقدس اسطوره‌ای، چون از بن‌مایه‌های زیستی و ضروری‌عشایری بوده است، بسیار مهم، حیاتی و مقدس بوده است و دارای پایگاه معنوی و مذهبی است، چنان‌که قسم خوردن به اجاق خانه، آب نریختن بر روی آتش، دور نریختن خاکستر در شب، نمک پاشیدن بر آتش، نقش درمانی، زایایی و هرگونه بی‌توجهی و بی‌احترامی به قداست آن، نشان از جایگاه والای آتش در فرهنگ مردم لر زبان دارد. همچنین عناوین و کاربرد «تش، خُرنگ، چرنگ، بلازه، انگشت» در سرودهای محلی شاعران، همچنین نام‌گذاری مکان‌ها، محافل ادبی، کتاب‌های ادبی خود به نام آتش و ملازمات آتش، خود دلیلی واضح به نقش و اهمیت این عنصر آسمانی است. آتش با توجه به جنبه معنوی و قداست و همچنین نقش آن در وحدت و صفا و صمیمیت ایلی، از سایر ضرورت‌های زیستی پررنگ‌تر و مهم‌تر محسوب می‌شود.

جدول ۱: مقوله‌ها و کدهای استخراج‌شده از مصاحبه‌ها

Table 1: Categories and codes derived from interviews

کدها	نمونه مقوله‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها	مؤلفه‌های انتخاب‌شده پژوهش
۲، ۸ ۳، ۴	۱- در خاموش کردن آتش، آب بر روی آتش نمی‌ریختند، چون بر این باور بودند که آتش زنده است و یا اینکه ملائکه بر روی سنگ آتش نشسته است و اذیت می‌شوند. ۲- خاموش کردن شعله چراغ؛ پف کردن بر شعله سبب می‌شود که شعله، آدمی را نفرین کند.	خاموش کردن آتش و شعله چراغ

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

قسم خوردن به آتش	۱- در دورهمی‌های خانوادگی جهت اقناع مخاطب با اشاره به آتش چاله به آن قسم می‌خورند. ۲- هنگام پختن نان در کنار «تش و تاوه»	۱، ۳، ۸ ۱، ۳
نمک ریختن بر روی آتش	۱- تداوم رزق و روزی، فراوانی نعمت و افزایش مهر و محبت	۷، ۵، ۴
کندن گودال اجاق	۱- روشنایی و فروزانی زندگی ۲- دفع ارواح خبیث	۳، ۶ ۶، ۳
خاکستر ریختن، مالیدن و آغشتن	۱- خاکستر ریختن در محل تردد عمومی و پا بر آن گذاشتن، سبب نازایی می‌گردد. ۲- خاکستر مالیدن بر زخم، پا و دست زخم‌شده سبب بهبود زخم می‌شود. ۳- آغشتن خاکستر با خاک کشاورزی، سبب دفع آفات می‌گردد.	۱، ۲ ۶، ۵، ۴، ۳ ۸، ۱
مدام روشن بودن آتش خانه	هنگام تمیز کردن و پاک کردن آتشدان خانه، خرنگ یا زغال آتشی زنده‌ای که هنوز روشن باشد، زیر مقداری خاکستر پنهان می‌کردند که خاموش نگردد، چون بر این باور بودند که آتش خانه مدام باید روشن باشد.	۶، ۳، ۲ ۷
دود کردن در گوش نوزاد	نقش عفونت‌زدایی و زایایی آتش	۵، ۴
مالیدن ته کاسه به خاکستر آتش	جهت افزایش رزق و روزی و تداوم کاسه‌بهره که سبب مهر و محبت می‌شود، ته کاسه را به خاکستر می‌مالیدند.	۷، ۶، ۱
فانوس روشن کردن بر سر قبور	به مدت سه شب این کار انجام می‌گرفت و بر این باور بودند که در این سه شب فروهرها به زمین فرود می‌آیند و در اعتقادات زندگی پس از مرگ ریشه دارد که جهت ادامه زندگی باید مسیرش روشن باشد.	۸

۵. مستندات و تصاویر

تصویر ۱: آتشدان و چالۀ روشن

Image 1: Fire pit and lighted pit

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

- در داخل آتشدن سه پایه فلزی وجود دارد که کتری سیاه مخصوص چای بر روی سه پایه فلزی قرار دارد.

- انبرک دستی که نوک آن خم شده در کنار سه پایه قرار دارد یا گاهی به صورت دولایه آهنی هم سطح که ته آن به هم چسبیده و با کمر بندی حلقوی باز و بسته می شود.

تصویر ۲: آتشدان خاموش

Image 2: Extinguished fireplace

همان وجاغ کور که نماد رونق نداشتن زندگی، انقراض نسل، خانه سوت و کور است.

تصویر ۳: روستای سادات امامزاده علی

Image 3: Sadat Imamzadeh Ali village

سمت چپ تصویر: درخت سرو که در فاصله یک کیلومتری امامزاده است.
سمت راست تصویر: وجاغ نام دارد که هم‌اکنون مکانی مقدس و زیارتگاه مردم است و پایین‌تر از امامزاده قرار دارد و بر این باورند که این وجاغ، خانه مسکونی امامزاده بوده است و بین وجاغ و مقبره و درخت سرو سه چشمه بزرگ بوده است که اکنون خشک شده‌اند.

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

تصویر ۴: درب ورودی و جاغ

Image 4: Entrance door and gate

تصویر ۵: گنبد و بارگاهی که بر جاغ یا مکان زندگی امامزاده ساخته‌اند.

Image 5: The dome and courtyard built over the Imamzadeh's living space

پی‌نوشت‌ها

۱. صدای آتش هنگام سوختن
۲. به آتشی که در آتشدان خانه‌ات می‌سوزد، قسم می‌خورم
۳. به اجاق خانه‌ات قسم.
۴. مادر! من فدای آتش نان و تاوه شما شوم.
۵. مادر من فدای آتش و آتشدان ایلت گردم.

منابع

- آقاخان‌ی بیژنی، م.، خواجه‌گیر، ع.، گنجی، م.، ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۸). پژوهشی درباره آیین سوگند خوردن (ور). فرهنگ و ادبیات عامه، ۳۰، ۱۵۱-۱۷۳.
- آموزگار، ژ. (۱۳۷۴). تاریخ اساطیری ایران. تهران: سمت.
- اسدی طوسی، ع. (۱۳۸۹). گرشاسپ‌نامه. به اهتمام حبیب یغمایی. تهران: دنیای کتاب.
- احمدی، ن. (۱۳۶۱). مرفولوژی کرانه گمنام. تهران: چاپخانه ندا.
- افرازی‌زاده، ف. (۱۳۹۱). ترانه رنگ‌نگاهی به باورها در استان کهگیلویه و بویراحمد. تهران: بهتا پژوهش.
- امرای، آ. (۱۳۹۹). نقدی بر فرهنگ کنایات. پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌ریزی علوم انسانی، ۴، ۲۵-۴۶.
- انجوی شیرازی، ا. (۱۳۷۹). جشن‌ها، آداب و معتقدات زمستان. تهران: امیرکبیر.
- بهار، م. (۱۳۸۵). پژوهشی در اساطیر ایران. تهران: توس.
- بهار، م. (۱۳۸۶). از اسطوره تا تاریخ. گردآورنده ا. اسماعیل‌پور. تهران: چشمه.
- پورداوود، ا. (۱۳۵۶). یسنا ترجمه و تفسیر. تهران: دانشگاه تهران.
- پیر بایار، ژ. (۱۹۸۶). رمزپردازی آتش. ترجمه ج. ستاری. تهران: نشر مرکز.
- ترکی، م. (۱۳۸۷). پرسه در عرصه کلمات: پنجاه‌وپنج مقاله و یادداشت. تهران: سخن.

تحلیل تقدس آتش در فرهنگ عامیانه... _____ محمدحسین نیکدار اصل و همکار

دوستخواه، ج. (۱۳۷۷). *اوستا*. تهران: مروارید.

رضی، ه. (۱۳۸۴). *جشن‌های آتش*. تهران: گلشن.

روزبه، م. و یکدلی کرمانشاهی، م. (۱۳۹۵). *آتش در اساطیر ایران، یونان و روم. گردهمایی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی، دوره ۱۱، ۱۸۱۰-۱۸۳۰*.

زمانی، ک. (۱۳۹۸). *شرح جامع مثنوی معنوی*. تهران: اطلاعات.

سیاهپور، ک. (۱۳۹۵). *آتش و فرهنگ عشایر و اقوام جنوب ایران. پژوهش‌های ایران‌شناسی، ۲، ۶۱-۷۵*.

سیمین، ط. (۱۳۸۵). *کتاب فرهنگ عامیانه مردم منطقه کهگیلویه و بویراحمد*. ساورز. شریعتی راد، م.، شریفی ولدانی، غ.، و طغیانی، ا. (۱۳۹۸). *تحلیل بن‌مایه‌های اساطیری گیاه و درخت در فرهنگ مردمان کهگیلویه و بویراحمد. فرهنگ و ادبیات عامه، ۲۸، ۱۷۱-۱۹۱*.

شمیسا، س. (۱۳۷۳). *معانی و بیان*. تهران: دانشگاه پیام نور.

شوالیه، ژ.، و گبران، آ. (۱۳۸۴). *فرهنگ نمادها (اساطیر، رؤیاها، رسوم، ایماواشاره، اشکال و قوالب)*. ترجمه س. فضائلی. تهران: جیحون.

عفیفی، ر. (۱۳۷۴). *اساطیر و فرهنگ ایرانی در نوشته‌های پهلوی*. تهران: توس.

فتوحی، م. (۱۳۸۵). *بلاغت تصویر*. تهران: سخن.

فردوسی، ا. (۱۳۹۴). *شاهنامه*. تصحیح جلال خالقی مطلق. ج ۱. تهران: سخن.

قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۱). *فولکلور مردم بختیاری*. شهرکرد: نیوشه.

کزازی، م. (۱۳۷۹). *گزارش دشواری‌های خاقانی*. تهران: سمت.

کلیات سعدی (۱۳۷۹). *مقدمه و شرح جلال‌الدین همایی*. نسخه محمدعلی فروغی. تهران: جاویدان.

لمعه، م. (۱۳۵۳). *فرهنگ عامیانه عشایر کهگیلویه و بویراحمد*. ناشر: اشرافی.

مکنزی، دن. (۱۳۷۳). *فرهنگ کوچک پهلوی*. ترجمه م. میرفخرایی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.

- مهر، ف. (۱۳۷۴). دیدی نواز دین کهن (فلسفه زردشت). تهران: جامی.
- میرفخرایی، م. (۱۳۶۷). روایات پهلوی. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- هینلز، ج. (۱۹۷۵). شناخت اساطیر ایران. ترجمه ژ. آموزگار و ا. تفضلی. تهران: چشمه.

منابع میدانی (مصاحبه‌شوندگان)

- امینی، ح. ۷۷ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان دنا. روستای کوخدان. کد ۴.
- خادمی، ن. ۷۹ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان کهگیلویه. روستای رودخانه. کد ۳.
- خوب، ح. ۶۸ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان بهمئی. روستای کت. کد ۲.
- دانشی، ح. ۷۷ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان چرام. روستای دره آخوند. کد ۵.
- شوقی، ع. ۷۸ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان باشت. روستای پشت کوه. کد ۷.
- فقهی، م. ۸۲ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان چرام. روستای سادات. کد ۶.
- کشاورز، ه. ۷۹ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. شهرستان گچساران. روستای نازمکان. کد ۸.
- محمدی، ق. ۷۳ ساله. کهگیلویه و بویراحمد. یاسوج. روستای قلات. کد ۱.

Reference

- Afifi, R. (2005). *Iranian mythology and culture in Pahlavi writings*. Toos.
- Afrazi Zadeh, F. (2012). *Taraneh Rang: A look at beliefs in Kohgiluyeh and Boyer Ahmad province*. Behta Research.
- Aghakhani Bijani, M., Khajegir, A., Ganji, M., & Zolfaghari, H., (2019). A study on the ritual of swearing (Var). *Bimonthly Culture and Popular Literature*, 7(30).
- Ahmadi, N. (1982). *Morphology of the unknown shore*. Neda Printing House.
- Amoozgar, J. (1995). *History of Iranian mythology*. Samt.
- Amraei, A. (2010). Critique of the culture of allusions. *Institute of Humanities and Cultural Studies*, 20(4).
- Anjou Shirazi, A. (1990). *Winter celebrations, customs and beliefs*. Amirkabir.
- Asadi Toosi, A. (2009). *Garshasp Nameh*. Donyayeh Kitab.
- Bahar, M. (2006). *A study in Iranian mythology*. Toos.

- Bahar, M. (2007). *From myth to history*. Cheshme Publication.
- Chevalier, J., & Gerbaran, A. (2005). *Culture of symbols (myths, dreams, customs, imaginations, forms and templates)*. Jeyhoun.
- Dostkhah, J. (2008). *Avesta*. Morvarid.
- Ferdowsi, A. (2015). *Shahnameh*. Sokhan.
- Fotohi, M. (2006). *Rhetoric of image*. Sokhan Publications.
- Hinles, J. (1975). *Understanding Iranian mythology*. Nashr-e-Cheshme.
- Homaei, J. (edit.) (2000). *Sa'adi's summary*. Javidan.
- Kazazi, Mir Jalal al-Din (2000). *Report of Khaghani's difficulties*. Samt Publications.
- Lameh, M. (1974). Folklore of the Kohgiluyeh and Boyer Ahmad nomads. Ashrafi.
- McKenzie, D. N. (1994). *Pahlavi small dictionary*. Research Institute of Humanities.
- Mehr, F. (1995). *New view of the ancient religion (Zoroastrian philosophy)*. Jami.
- Mirfakhraei, M. (1988). *Pahlavi narratives*. Institute of Cultural Studies and Research.
- Pir Bayar, Z. (1986). *The encryption of fire*. Markaz Publication.
- Pourdavoud, A. (1977). *Yasna translation and interpretation*. University of Tehran.
- Qanbari Adaivi, A. (2012). *Folklore of the Bakhtiari people*. Niusheh.
- Razi, H. (2005). *Fire celebrations*. Golshan.
- Roosbeh, M., & Yakdeli Kermanshahi, M. (2016). *Fire in the mythology of Iran, Greece and Rome*. Meeting of the Association for the Promotion of Persian Language and Literature, 11th Edition.
- Shamisa, S. (2005). *Meanings and expression*. Payam Noor University.
- Shariati Rad, M., Sharifi Valdani, G., & Toghiani, A. (2019). Analysis of mythological themes of plants and trees in the culture of the people of Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. *Bimonthly Culture and Popular Literature*, 7(28).
- Siahpour, K. (2016). Fire and culture of nomads and tribes of Southern Iran. *Iranological Research*, 2, 61-75
- Simin, T. (2016). *Folk culture of the people of Kohgiluyeh and Boyer Ahmad region*. Savers.
- Turki, M. (2008). *Wandering in the realm of words: fifty-five articles and notes*. Sokhan.

Zamani, K. (2019). *Comprehensive explanation of the spiritual Mathnavi*. Information.

Field sources (interviewees)

- Amini, H. 77 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Dena County. Kokhdan Village. Code 4.
- Danshi, H. 77 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Cheram County. Darreh Akhund Village. Code 5.
- Faqhi, M. 82 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Cheram County. Sadat Village. Code 6.
- Keshavarz, H. 79 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Gachsaran County. Nazmakan Village. Code 8.
- Khademi, N. 79 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Kohgiluyeh County. Rudaya Village. Code 3.
- Khoob, H. 68 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Bahmai County. Kat Village. Code 2.
- Mohammadi, Q. 73 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Yasuj. Qalat Village. Code 1
- Shoghi, A. 78 years old. Kohgiluyeh and Boyer Ahmad. Basht County. Posht-e-Kuh Village. Code 7.

